

Esimene osa

ÜKS TEISTSUGUNE UNIVERSUM

Võib-olla peab selleks, et Lovecrafti hinnata, olema palju kannatanud...

Jacques Bergier

Elu on piinarikas ja masendav. Seetõttu on mõttetu kirjutada uusi realistlikke romaane. Me üldiselt teame, mida reaalsuselt oodata; ja meil ei ole soovi teada saada midagi rohkemat. Inimkond kui selline äratav meis veel vaid üsnagi kaheldavat uudishimu. Kõik need ülimalt peened „tähelepanekud”, „stseenid”, need juhtumised... Kui me raamatu käest oleme pannud, siis kõik see üksnes suurendab kerget iiveldustunnet, mida kõige tavalisem „reaalse elu” päev juba piisavalt on toitnud.

Nüüd kuulakem Howard Phillips Lovecrafti: „Ma olen inimkonnast ja maailmast nii lõpmata väsinud, et minus ei suuda huvi tekitada miski, mis ei sisalda vähemalt kaht mõrva lehekülje kohta või ei käsitle nimetamatuid õudusi, mis pärinevad maavälistest ruumidest.”

Howard Phillips Lovecraft (1890–1937). Meil on vaja sõltumatut vastumürki kõigi realismi vormide vastu.

Inimene, kes armastab elu, ei loe. Ta ei käi tegelikult eriti ka kinos. Öeldagu mis tahes, kunstiline maailm on ligipääsetav üksnes neile, kellel on *kergelt kõrini*.

Lovecraftil oli natuke rohkem kui *kergelt kõrini*. 1908. aastal, kaheksateistkümne eluaasta vanuses, tabas teda miski, mida nimetati „närvivapustuseks”, ja sellele järgnes letargia, mis kestis kümme aastat. Eas, mil tema endised klassikaaslased lapsepõlvele rutakalt selja keerasid ja sukeldusid ellu, nagu oleks see imeline ja seninägematu seiklus, sulgub tema koduseinte vahele, räägib vaid emaga, keeldub päev otsa voodist välja tulemast ja kondab öö läbi hommikumantlis ringi.

Kusjuures ta isegi ei kirjuta.

Mida ta siis teeb? Võib-olla ta loeb natuke. Isegi see pole kindel. Tõtt-öelda peavad tema biograafid tunnistama, et nad ei oska selle aja kohta suurt midagi öelda, ja et väga tõenäoliselt ei teinud ta vähemalt kaheksateistkümnenda ja kahekümne kolmanda eluaasta vahel absoluutselt mitte midagi.

Siis, 1913. ja 1918. aasta vahel, hakkab olukord tasapisi paranema. Tasapisi asub ta inimliigiga jälle suhtlema. See pole kerge. 1918. aasta mais kirjutab ta Alfred Galpinile: „Ma olen vaid pooleldi elus; suur osa minu jõuvarudest kulub istudes ja kõndides; minu närvisüsteem on

täiesti ruineeritud ja ma olen absoluutselt tuim ja apaatne, välja arvatud siis, kui sattun millegi eriliselt huvitava peale.”

Täiesti ilmselgelt on mõttetu hakata siin taastama mingisugust psühhodramaatikat. Sest Lovecraft on läbinägelik, intelligente ja siiras inimene. Kui ta sai kaheksateistkümneaastaseks, tabas teda mingisugune letargiline hirm, ja ta teab väga hästi selle põhjust. Ühes 1920. aastal kirjutatud kirjas meenutab ta pikalt oma lapsepõlve. Tema väike raudtee ja pappkarpidest meisterdatud vagunid... Vankrikuur, kuhu ta oli ehitanud oma nukuteatri. Ja hiljem tema aed, mille plaanid ta oli ise joonistanud ja kuhu ise teed rajanud; aed, mida kastas tema enda kätega kaevatud kanalitesüsteem, paiknes astmelisena väikese muruplatsi ümber, päikesekell kõige keskel. See oli, nagu ta ütles, „minu lapsepõlveaastate kuningriik”.

Seejärel tuleb lõik, mis lõpetab kirja:

„Ma tajusin õudusega, et olin saanud liiga vanaks, et sellest rõõmu tunda. Halastamatu aeg oli minusse vajutanud oma metsikud küünised, ja ma olin seitsmeteistkümneaastane. Suured poisid ei mängi nukumajade ja mänguaedadega, ja täis kurbust, pidin oma maailma loovutama ühele endast nooremale meie naabruses elavale poisile. Ja sellest ajast saadik pole ma enam kunagi maad kaevanud ega radasid ega teid ehitanud; neis tegevustes on minu jaoks liiga palju valu, sest lapsepõlve üürikest rõõmu ei ole enam kunagi võimalik kogeda. Täiskasvanuiga on põrgu.”

Täiskasvanuiga on põrgu. Niivõrd radikaalselt väljendatud seisukoha peale hakkavad tänapäevased „moralistid” pahaselt pomisema, et siis esimesel võimalusel oma kahemõtteliste märkustega lagedale tulla. Võib-olla polnud Lovecraft tõepoolest võimeline täiskasvanuks saama; kindel on aga see, et samavõrra ta seda ka ei tahtnud. Ja täiskasvanute maailmas valitsevaid väärtusi silmas pidades on talle seda raske ette heita. Reaalsusprintsii, naudinguprintsiip, konkurents, lakkamatud väljakutsed, seks ja investeeringud... ei ole just erilist põhjust halleluujasid laulda.

Lovecraft teab, et tal ei ole selle maailmaga midagi ühist. Ja talle jääb alati kaotaja roll. Nii teoorias kui ka praktikas. Ta kaotas oma lapsepõlve; ta kaotas ka usu. Maailm tekitab temas vastikust ja ta ei näe mingit põhjust oletada, et asjad võiksid teistsugused paista, kui neid vaadata *teise pilguga*. Religioonid on tema silmis „suhkrused illusioonid”, mille teadmiste areng on kasutuks muutnud. Harvadel hea tuju hetkedel räägib ta religiooni „nõiutud ringist”; igatahes tunneb ta end sellest ringist välja jäetuna.

Vähesed inimesed on nii sügavalt tunnetanud, kogu oma olemusega adunud igasuguste inimlike pürgimuste absoluutset mõttetust. Universum pole muud kui põgus elementaarosakeste kogum. Vorm teel kaose poole. Mis lõpuks võidutseb. Inimsugu kaob. Ilmuvad teised liigid, need kaovad omakorda. Taevas on jätke ja tühi, kumamas pooleldi kustunud tähtede jõuetus valguses. Ka tähed kaovad. Kõik kaob. Ja inimese teod on sama vabad

ja ilma tähenduseta kui vabade elementaarosakeste liikumine. Hea, kuri, moraal, tunded? Puhtalt „viktoriaanlikud väljamõeldised”. On olemas ainult egoism. Külmutus, põhjatu ja kiirgav.

Lovecraft on täiesti teadlik niisuguste arusaamade üdini depressiivsest loomusest. Nagu ta kirjutab 1918. aastal, „igasugusel ratsionalismil on kalduvus minimeerida elu väärtust ja tähtsust ning vähendada inimliku õnne koguhulka. Teatavatel juhtudel võib tõe põhjustada enesetappu või kutsuda esile suitsidaalset depressiooni”.

Tema materialistlikud ja ateistlikud veendumused ei muutu kunagi. Ta pöördub nende juurde kiri kirja järel tagasi, tundes sellest mõnu, mis on selgelt masohhistlik.

Loomulikult ei ole elul tähendust. Aga ka surmal ei ole tähendust. Ja see on midagi, mis Lovecrafti universumit avastades tekitab meis jäist hirmu. Tema tegelaste surmal pole mitte mingisugust mõtet. See ei too kaasa mitte mingisugust rahunemist. See ei lõpeta mingil kombel lugu. Halastamatult hävitab Lovecraft oma tegelased, meie silme all marionettnukul jäsemeid küljest kiskudes. Ükskõiksena nende haletsusväärsete vahejuhtumite suhtes, kosmiline õudus üha kasvab. See paisub ja võtab kuju. Suur Cthulhu virgub unest.

Kes on suur Cthulhu? Elektronide kogum, nagu meiegi. Lovecrafti õudus on rangelt materialistlik. Aga kosmiliste jõudude kaoses on üpriski tõenäoline, et suure Cthulhu vägi ja tegutsemisvõime on meie omast märkimisväärselt suuremad. Ja see on, *a priori*, kõike muud kui rahustav.

Oma reisidelt sõnades väljendamatut kõhedust tekitavatesse kuningriikidesse ei too Lovecraft meile kaasa häid uudiseid. Võib tõepoolest olla, ütleb ta, et midagi varjub, ja mõnikord laseb end tajuada, reaalsuse kardina taga. See miski on tõtt-öelda kohutav.

On tõepoolest võimalik, et väljaspool meie piiratud tajuvälja eksisteerivad teistsugused olendid. Teistsugused olendid, teistsugused liigid, teistsugused tunnetuskategooriad, teistsugused teadvused. Mõned neist ületavad arvatavasti meid kaugelt oma intelligentsuse ja teadmiste poolest. Aga see pole tingimata hea uudis. Mis alust on meil mõelda, et need olendid, nii erinevad, nagu nad meist on, peaksid olema mingisugusel viisil *moraalsed*? Miski ei anna põhjust eeldada, nagu kaotaksid egoismi ja kurjuse universaalsed seaduspärad korraga kehtivuse. On naeruväärne loota, et kusagil kauges kosmosenurgas ootavad meid targad ja heatahtlikud olendid, et meid mingisugusesse harmooniasse juhatada. Kui me tahame ette kujutada, kuidas nad meid kohelda võiksid, kui me peaksime nendega kohtuma, on tark meenutada, kuidas me ise kohtleme „madalamaid teadvuseid”, nagu jäneseid ja konnad. Parimal juhul tarvitame me neid *toiduks*; mõnikord, isegi tihti, tapame neid aga lihtsalt tapmise rõõmust. Selline on, hoiatab meid Lovecraft, tõe meie tulevaste suhete kohta nende „mujalt pärit

teadvustega". Võib-olla on mõnel kõige ilusamal inimesendil au lõpetada lahkamislaua; ja ongi kõik.

Ja sellel kõigel ei ole, taas kord, mitte mingisugust mõtet.

Meile, lõppeva XX sajandi inimestele on see lohutu kosmos meie maailma peegelpilt. Selles võikas universumis, kus hirm kuhjub kontsentrilistes ringides kuni enneolematu paljastuseni, selles universumis, kus meie ainuvõimalik saatus on olla *põrmustatud* ja *õgitud*, tunneme me täielikult ära oma vaimse universumi. Ja kui tahta meie aja vaimsust kiire ja täpse mõõdikuga mõõta, siis on Lovecrafti edu juba iseenesest sümptom. Täna rohkem kui kunagi varem võime nõustuda *põhimõttelise avaldusega*, millega algab „Arthur Jermyn”: „Elu on jõledus ja meie teadmiste tagaplaanilt piiluvad kuratlikud vihjed tõdedele, mis teevad ta vahel tuhat korda koledamaks.”¹

Paradoksaalsel kombel eelistame me siiski seda universumit, kui õudne see ka iganes poleks, meie reaalsusele. Selles mõttes me oleme täpselt need lugejad, keda Lovecraft eeldas. Me loeme tema jutte nende samade mõtetega, mis teda neid kirjutama ajendasid. Saatan või Nyarlathothep, vahet ei ole, aga me ei kannata enam sekunditki kauem *realismi*. Ja kui päris aus olla, on Saatan oma pikaleveninud läbikäimise tõttu meie igapäevaste pattude keeruka, häbiväärse maailmaga veidi väärtust kaotanud. Parem Nyarlathothep, külm, kuri ja ebainimlik nagu jää. „*Subb-haqqua Nyarlathothep!*”

On kerge mõista, miks Lovecrafti lugemine võib elust väsinud hingedele paradoksaalsel kombel turgutust pakkuda. Teda võib tõepoolest soovitada kõikidele, kes ühel või teisel põhjusel on jõudnud tõelise *vastikuseni* elu vastu kõigis selle vormides. Meid esimesel lugemisel tabav närvišokk võib mõnel juhul olla märkimisväärne. Sa naeratad omaette, hakkad ümisema operetiviise. Lühidalt öeldes: pilk elule muutub.

Alates sellest, kui Jacques Bergier Prantsusmaa Lovecrafti viirusega nakatas, on tema lugejate arv plahvatuslikult kasvanud. Nagu enamik nakatunuist, avastasin ka mina Lovecrafti kuueteistaastaselt tänu ühele „sõbrale”. Šokiks oluks seda vähe nimetada. Ma ei teadnud, et kirjandus võib niimoodi mõjuda. Ma muide pole selles praeguseni lõpuni kindel. Lovecrafti loomingus on midagi *mitte päriselt kirjanduslikku*.

Et selles veenduda, märkigem kõigepealt, et vähemalt viisteist kirjanikku, kelle hulgas võib nimetada Frank Belknap Longi, Robert Blochi, Lin Carterit, Fred Chapelli, August Derlethi, Donald Wandreid ja teisi, on pühendanud kogu oma loomingu või osa sellest Lovecrafti loodud müütide jätkamisele ja edasiarendamisele. Ja seda mitte kuidagi varjatult, salaja, vaid seda ise

¹ Tlk. Priit Kenkmann.

avalikult tunnistades. Põlvnemisliini isegi rõhutatakse süstemaatiliselt, samade *sõnade* kasutamisega, ja need hakkavad mõjuma kui maagilised vormelid (metsikud mäed Arkhami lääneosas, Miskatonic Ülikool, tuhandesambaline Iremi linn... R'lyeh, Sarnath, Dagon, Nyarlathothep... ja kõige lõpuks nimetamatu, blasfeemiline *Necronomicon*, mille nime tohib vaid sosistada). „Lä! lä! Shub-Niggurath! Tuhande Nooruse Sokk!”²

Ajastul, mis seab kunstis ülimaks väärtuseks originaalsuse, on selline nähtus võrdlemisi üllatav. Nagu märgib tabavalt Francis Lacassin, pärast Homerost ja keskaegseid kangelaslaule pole midagi sarnast täheldatud. Tuleb alandlikult tunnistada, et siin on meil tegemist sellega, mida nimetatakse „alusmüüdiks”.

² „Ulmad nõiamajas”, tlk. Leo Metsar.